

Az egyházi vagyon tulajdonjoga. *

A magyar föld területének 4,7%-a, tehát huszonegyed része a római és görög katolikus egyház birtokában van. E terület 1,500.000 holdat tesz ki, értéke pedig legalább 800 millió korona. Ezenkívül az egyháznak saját kimutatása szerint van 33 millió korona értékű papírja s a kimutatottan kívül nagyszegű sokféle alapítványa. Jogot tart a tanulmányi és vallásalapnak 120 millió koronára tehető vagyonára. S birtokában van az összes egyházi ingóságoknak. E vagyon összesen 1,5 milliárd korona, melynek 70—80 millió korona az évi jövedelme.

E vagyon jogi természetének megállapítása most a katolikus autonómia megvalósításának küszöbén a legégetőbb kérdés. Mert e vagyon kezelése körüli eljárásra az autonómia ki fog hatni, már pedig ez a kihatás az alaptörvénynek, a magyar alkotmány alapjának tekintett 1848: III. t.-cikket közelről érinti, melynek 6. §-a szerint a király a végrehajtó hatalmat az összes egyházi ügyekben csak a magyar minisztérium által fogja gyakorolni.

Nem lehet előre tudni, hogy miképen fogja a 48-as kormány az 1848-iki törvények rendelkezését, szellemét megkerülni, de hogy meg fog történni, azt a klerikális körök híreiből biztosan meg-

* E cikk szerzőnek az egyházi vagyon tulajdonjogát tárgyaló nagyobb dolgozatának egy fejezete, mely közlésre annál inkább alkalmas, mert kutatásainak eredményét röviden összefoglalja. A szerk.

állapíthatni, melyek nemcsak az egyháznak birtokában levő vagyon, hanem a pozsonyi és nagyváradai jogakadémia s az összes kir. gimnáziumoknak klerikális hatalomba kerülését befejezett ténynek tekintik s a budapesti egyetemnek klerikális kezelésbe való átadását szintén követelik. Az autonómia megteremtése az állami befolyás csökkenését, az interkalareéknak az autonómiai pénztárba való utalását s vég-eredményében azt fogja eredményezni, hogy megerősödik az a téves tan, hogy a magyar államnak semmi köze a katolikus felekezetek birtokában levő vagyonhoz.

Ezzel a lehetőséggel mindenkinek szembe kell szállani, akinek történelmi érzéke van, aki a változott viszonyoknak megfelelő jogi átalakulásokat átlátni képes, aki az egyháznak az állammal a múltban való kapcsolatát ismeri; mindenkinek, aki tudja, hogy milyen nagy szüksége van ez ország lakosságának arra, hogy gazdasági viszonyai megjavuljanak, mindenkinek, aki a holt kéz veszedelmét ismeri; mindenkinek, akinek az igazság előbbre való, mint a hatalmasok jóindulata.

A katolikus egyházak kezében levő vagyon kétségtelen s elidegeníthetetlen tulajdona a magyar államnak. Mindazok az érvek, melyeket ezzel szemben felhoznak, a magyar alkotmánnyal és joggal ellentétesek s egyedül az egyház külön jogából merítvék. Mindazok a tételes rendelkezések, melyeket az egyház tulajdona mellett érvényesítenek, csak a történelmi szempontok mellőzése esetén tűnnek az egyházra nézve kedvezőeknek. Ezeknek az igazságoknak a szembeállításával azokkal a törekvésekkel, melyek a magyar államot vagyonának tetemes részétől akarja megfosztani, sok emberben talán a hazafiság és vallásosság összeütközésére vezet, mert a nemzetközi egyház és a nemzeti állam e kérdésben szembe került egymással. E szempont azonban e kérdés elbírálásánál minket egyáltalán nem vezet. Nem a nemzeti államnak a nemzetközi egyház elé helyezése, hanem első sorban az igazságnak, a jognak az érvényesítése s másodsorban a magyar nép jóléte, az állam érdeke az, ami e kérdésnél vezethet.

Azokat az érveket, amelyekből kétségtelen, hogy az egyházi vagyon az állam tulajdona s az egyház csak birtokosa e vagyonnak, az alábbiakban két részre osztjuk, a jogtörténetiekre és a jogiakra. Előbb a jogtörténetiket, azután a jogiakat soroljuk fel.

I.

1. Az egyházi vagyon tulajdonának megállapításához a keletkezése és felhalmozódása idejében létezett viszonyokat kell első sorban ismerni. A kereszténység hazánkban való meghonosodásakor mindazokat

a feladatokat, amelyeket ma a humanitárius, emberbaráti intézmények neve alatt foglalunk össze, teljesítette. Ugyanúgy mint a nyugaton, néhány századdal előbb az egyház látta el az összes betegeket, aggodt, szegényeket, árvákat, börtönben levőket stb. Azok tehát, akik az egyháznak valamit adtak vagy hagytak, ezt e feladatok teljesítése céljából tették. Az egyház a kezelője volt csupán, közvetítője azzal a kötelességgel, hogy ezt a szűkölködők közt felossza, míg az idők folyamán mind kevesebbet fordított az eredeti célra s mind többet az egyház embereinek bőségben való tartására.

A szegények s szűkölködők részére tett alapítványok és az egyházi vagyon közt nem tettek s nem is kellett a fenti okoknál fogva különbséget tenni. Az egyház hatalmának emelkedésével pedig nem volt többé szabad megtenni. Az egyház a kezelésébe jutott vagyonnal önhatalmúlag rendelkezett, eredeti céljától elvonta s azt kezdte hirdetni, hogy e vagyon az ő tulajdona.

Az átmenet persze megvan itt is, mert először a vagyon egy része még mint külön szegény vagyon szerepel, utóbb azonban csak egyházi vagyonról szólnak, míg az újkor nagyobb ébersége az újabban tett alapítványok külön kezelését hozza magával.

Magának az egyháznak kezelésében volt vagyon is különböző fejlődési fokokat mutat, amelyek a nyugaton jobban ellenőrizhetők mint nálunk s melyekből azt látjuk, hogy eleinte az egyházmegye területén az egyház birtokába jutott minden vagyon kezelője a püspök, aki ebből látja el a papságot. Csak hosszú idő múlva kapnak a püspöktől különböző helyen lakó papok külön vagyont haszonélvezetül. Majd elválasztják az egyes egyházi tisztek ellátására szolgáló vagyont a püspöktől úgy, hogy külön javadalmak keletkeznek, melyek jövedelmét fizetés helyett húzó egyháziakat azonban nem tekintik tulajdonosoknak. Amikor az egyes javadalmak ez elkülönülése végbemegy, az egyházi javakat négy részre osztották, melyből egy rész a püspöknek, egy a többi papságnak, egy a szegényeknek, egy a templom fentartásra jutott. Majd nemsokára, sőt sok helyen mindjárt három részre osztották a vagyont a szegényeknek jutható rész kihatását mellőzve, illetve a püspök birtokában hagyva.

Hozzánk a kereszténység akkor jutott, amikor az egyházi vagyonnak ez a felosztása már megtörtént s így nálunk ezen a fejlődésen nem ment át a vagyon, nálunk az egyháziak majdnem mindenütt azonnal javadalmakat kaptak. Azokat a feladatokat azonban, melyeket a nyugaton teljesítettek, nálunk még fokozott mértékben teljesítették. Nemcsak a jótékonyági intézményeket tartották fenn, hanem a népnek az ipar, kereskedelem s földművelésben tanítói voltak. Ők tar-

tották fenn az utazók részére szükséges szállókat, melyek a kolostorokkal összekötve voltak s melyekben bárki három napon át ingyen ellátást, sőt a szegények még pénzt is kaptak.

A papság volt a nép tanítója, az iparban mestere, a jogban tanácsadója, orvosa, ingyen gyógyszerhárosa, az ingyen szállók fentartója, az özvegyek s árvák gyámja s fentartója. Egyszóval minden szükségleteinek kielégítéséről gondoskodott ingyen. Aki tehát az egyháznak adott valamit, akár király, akár magános, az ezekre a célokra adta azt. Azt tehát nem kell kutatni, hogy honnan erednek az adományok.

A papság e nehéz feladatok legnagyobb részének teljesítése alól a XV-ik századig teljesen kibújik, anélkül, hogy azokat az alapokat, amelyeket erre a célra kapott, visszaadná.

Bár némely főpap udvarában még a XV-ik század végén találunk még ú. n. házi szegényeket, akik ott laknak s étkeznek, például Hyppolit egri püspöknél a XVI-ik század legelején.

Mindezek a fent felsorolt feladatok közt kétségtelenül a nép tanítása a legnevezetesebb, amely feladat alól nemcsak hogy hamarosan kivonta magát a papság, hanem arra nem is alkalmas ma már, mikor az ismeretek terén az egyház egyeduralmi helyzete nemcsak hogy megszűnt, hanem tagjainak ismeretköre szűkebb, mint a világiaké. Nem alkalmas, mert az ismeretek a dogmák köréből kinőttek s így a tanítás és a vallás közötti összefüggés megszűnt. Ilyenképen csak helyeselni lehet Radvánszky Antal zólyomi követnek az 1844. évi országgyűlésen tett kijelentését, hogy az egyházi vagyonnak népiskolai és hasonló célokra való fordítása s az egyházi rendtől való elvétele István király szándékának teljesítése volna.

2. Az egyházi adományokkal való elhalmozásának másik oka a király körül viselt tisztségek voltak. A királynak ugyanis állandóan szüksége volt tanácsadókra s ezért már korán, talán már István alatt keletkezik a királyi tanács. E tanácsnak tagjai közt István törvényeinek I. k. 3. fej.-e szerint az elsők a főpapok. Rájuk vonatkoztatva mondja István király fiának e törvény szerint: „Szerelmes fiam! Legyenek ők a te véneid (tanácsadóid), úgy őrizd őket, mint szemed fényét. Ha megtartod az ő jóakarukat, nem lesznek ellenségeid. Ha ők megbecsülnek, bátorsággal fogsz járni minden dolgaiban.”

E tanács szervezetét III. Endre alatt nyeri az úgynevezett tanács-törvényben, mely elrendeli, hogy a királyi tanácsban három hónaponként felváltva 2—2 püspök is vegyen részt s hogy a király intézkedései csak úgy érvényesek, ha a tanácsot meghallgatta. A királyi tanács szerepe olyan volt, mint a minisztériumé.

A királyság kezdetekor az államjogi jelentőségű egyházi szertartásokat, a király, a királynő koronázását, a királyfiak keresztelését, esketését stb. ők végezték, mely utóbbi funkciók megszűntek.

Ezenkívül az egyes főpapok különböző állásokat viseltek az országban, így ők voltak az ország kancellárjai, vagyis ők viselték azt a hivatalt, amelynek kötelessége volt minden országos ügy okmányait megszerkeszteni. A királyné titkára s kancellárja állandóan a veszprémi püspök s tartozik e tisztet ingyen végezni. Az egyes püspökségekkel egy-egy királyfi nevelésének és udvara ellátásának kötelessége jár, mint pl. az egri püspök tartozott a király másod-, illetve harmadszülött fiát nevelni s tartani. Az esztergomi érsek köteles volt a pénzverést ellenőrizni stb.

Az egyházi vagyon jogi természetének megértéséhez tudni kell azt, hogy a királyság keletkezésekor, amikor az egyház vagyonának legnagyobb részét kapta, az úgynevezett naturál-gazdaság uralkodott. Ezalatt azt értjük, hogy minden tartozást természetben róttak le, a lakosság adó fejében termésének egy részét adta, a király a tisztviselőknek fizetés helyett az állam javaiból egy-egy ingatlant adott. Ezt kapott az egyház is. Amíg azonban a világi tisztviselőknek fizetés helyett adott birtokok kezelésére az állás üresedésekor nem létezett szerv s ezek ilyenkor visszakerültek az állam birtokába: addig nemcsak az egyháziaknak eltartásáról kellett gondoskodni, hanem az állás üresedésekor is gondoskodni kellett a már fent felsorolt különböző humanitárius célokról; minek következtében nem vált az egyháziak fizetésére lekötött vagyon oly mértékben szabaddá, mint a világiaknak adott vagyon, amiért is sokakban az a vélemény keletkezett, hogy e vagyon nem a fizetést pótolja, hanem az egyháznak adott vagyon. Elfelejtik, hogy ez a vagyonlekötés semmi más, mint ma a kongrua-kiegészítésre évenként adott milliók, hogy az egyházi tisztségekkel az az előjog jár, hogy egy birtokot kap haszonélvezetül, amint hogy a minisztereket és tisztviselőket ma pénzzel fizetik. Senki sem tartaná ma már helyesnek, ha a kongruát az állam pl. értékpapírok adományozásával egészítené ki, mint ez 1853-ban a március 2-iki nyílt parancsban még megtörtént, mely elrendeli, hogy a tized helyett, melyről pedig kárpótlás nélkül mondott le a klérus, földtehermentesítési kötvényeket kapjanak.

A királyok is fizetésnek tekintették a főpapok javadalmait s ismételten megállapították az egyes főpapok legnagyobb jövedelmét, elrendelvén, hogy a megállapított jövedelmen felüli részt egy bizonyos célra tartoznak befizetni. Így intézkedtek III. Károly, Mária Terézia, I. Ferenc. A királynak s illetve az államkormány rendelkezési jogát igazolja a vallás és tanulmányi alap keletkezési módja is.

3. Az egyház megadómozásának további oka a királyság keletkezése idejében uralkodott szellem és világnézet, mely azt hitte, hogy az egyháznak való adományozás a legfőbb jó. Kitűnik ez a fel fogás a királyok és magánosok adományleveleiből s okirataiból egyaránt.

a) A királyok adományai. Az egyháziak befolyása könnyen megállapítható a királyság első törvényeiből. István király törvényeinek I. k. 3. fej.-ben Imre fiához szólva arra figyelmezteti, hogy iparkodjék jóindulatukat megtartani, mert az ő könyörgésük lesz a mindenható istennél a te dicséreted. „Mert őket rendelte isten az emberek őrizőiül . . .” „Mert náluk nélkül fel nem állanak a királyok, sem országok. Az ő közbenjárásuk által töröltetnek el az emberek bűnei.”

A kereszténység első hirdetői a papságot azért tartották szükségesnek, hogy az istennél a világiak érdekében közbenjárjon. A papság e működése közben nem érvén rá megélhetéséről gondoskodni, arról a világiaknak kellett gondoskodniuk, amiáltal a világiak és egyháziak közt munkamegosztás keletkezik: az egyháziak imádkoznak, a világiak dolgoznak. Mint István király törvényei mondják: „Annak okáért valamint ők ti értetek, ti is mindnyájan tartoztok ő értük munkálkodni . . .” Az ebben megnyilvánuló szellem évszázadokon keresztül megmaradt, sőt ma is ezen alapul a papság megélhetésének biztosítása. II. Endre egy adománylevele szerint: „Ha földieket adományozunk, mennyei javakat szerzünk, múltó javakért örökkévalókat.” Az összes adományok *pro remedio animae*, a lelki üdvösség kedvéért történnek.

b) A magánosok adományait ugyanaz a szellem sugalta, mint a királyokét. Az egyháznak megtermetté gyümölcsét az a tanítás, hogy az egyháznak adni annyi, mint istennek adni, hogy az egyháznak adni annyi, mint istennek tetsző cselekedetet végezni, annyi mint imádkozni, sőt hogy a pap imádsága hatásosabb, mint a világi emberé. Ilyenképen természetes, hogy minden nagybirtokú család papot tartott, monostort épített, s több pappal imádkoztatott lelke üdvéért. A rabszolga nép élelmi szereit és aprópénz-keresményét hozta a papoknak, mindenki sietett az örök-boldogságra szóló útlevelet megváltani.

Ez az az út, melyen az egyházi vagyon egy más része az egyház birtokába jutott. Ez az út azonban nem volt a jog útja. Mert a király” nem volt jogosítva az ország tulajdonát képező javakat, az egyes polgár nem volt jogosítva az egész családnak, az élő és születendő családtagoknak, tulajdonát elidegeníteni a magyar jog szerint. Az egyház a maga hatalma segítségével nemcsak azt vitte keresztül, hogy a király és a magánosok adományai megtámadhatatlanokká

váltak, hanem még azt is, hogy a részére tett adományok és végrendeletekhez kevesebb alakszerűség elegendő volt, sőt alakszerűség nem is kellett. A nemzeti javak elidegenítése egymagában jogellenes cselekvény, de alakszerűség nélküli elidegenítése úgy élők közt, mint halál esetére egyenesen megtagadása volt a magyar jognak.*

4. A múlt jogintézményeinek elbírálásánál nem szabad szem elől téveszteni az elődök naivitását, az általuk használt kifejezéseknek a maiaktól eltérő jelentését sem. Amikor valamely régi törvény vagy okirat örök érvényű rendelkezésről szól, azt nem lehet s nem is kell örök időnkig tartó hatálynak gondolni, amint hogy a rendelkező nem egyszer maga is megváltoztatta azt. A törvényekben tett kijelentést, a királyi esküvel megerősített örök adományt csak a pápáknak a hamis eskü következményei alóli felmentéséig tekintették megtámadhatatlannak. Az örök, mint jelző, sok helyen a jogi minőségeket is jelentette, így az örökbirtokkal a tulajdonjogot jelezték.

5. Már érintettük, de különben is köztudomású történeti tény, hogy a királyság első századaiban a kinevezések adományozás alakjában történtek. Az adományozás tehát az állam vagy a király érdekét is szolgálja, mert a megadományozott a hivatal ellátásán kívül különféle szolgáltatásokkal tartozik, melyek közt a katona és adó szolgáltatása a legnevezetesebb. A főispáni tisztség az akkori idők fogalma szerint olyan, mint egy birtokadomány, a mely épen úgy mint ez átszáll az utódokra vagy elidegeníthető. Ugyanaz az alapgondolat, mint a nyugaton, ahol még századok múlva is elidegeníthetők voltak a hivatalok.

Az egyháziak kinevezése vagy megadományozása épen olyan, mint valamely világi tisztség adományozása. A király az egyháznagyoktól is megkövetelte a katonát s ha ezt meg nem kapta, akkor az egyháznagyokat javadalmaiktól megfosztotta. Eszerint tehát a királyok az egyházi javadalmaikról szolgáló javak feletti rendelkezésről nem mondtak le, sőt e jog még a várispáni javak feletti rendelkezésnél is jobban kidomborodott, mivel a várispánságok apáról fiúra szállva ritkábban jutottak újabb adományozás alá. Az egyháziak javadalmaik fejében mindig tartoztak katonát állítani, várakat építeni.**

6. Végül az e csoportba tartozó érvek közül nem feledkezhettünk meg arról, hogy a régen egyházi kézben volt birtokok közül

* V. ö. szerző: *A tulajdonjog alaptanai* című művének első könyvét: a magyar tulajdonjog történetét.

** V. ö. *Rab P. A magyar egyházi vagyon jogi természete. Szocializmus* II. évf. 11. sz.

sok világi kézre került s az egyház, jóllehet örök tulajdonjogát vitatja, ezeket sem a múltban, sem a jelenben vissza nem követeli.*

II.

A tisztán jogi indokok egymagukban is elegendők a kérdés tisztázására, mert a törvények rendelkezései és a jogszokásból fejlődött elvek oly világosak, hogy nem engednek az igazságtól való eltérést.

1. Az államban szereplő jogi személyek vagyontulajdonjogának megállapítása az állam feladata. Ezt az elvet a magyar jog mindig érvényesítette s ennek megnyilvánulása az 1498: LV. t.-cikk, mely kimondja, hogy az egyházak sem a királytól adomány címén, sem vétel, sem zálog címén nem szerezhetnek ingatlant. Ugyanezt később több törvény megismételte. E törvényi rendelkezésekben világosan benne van az az alapgondolat, hogy az egyház csak annyiban vagyontulajdonos, amennyiben ezt a képességet az állam törvényei neki megadják.

2. A magyar államot képviselő királyok soha sem mondtak le az egyház birtokába átengedett javadalmak feletti rendelkezési jogról. Ismételten világi célokra fordították, világiaknak adták, hadi célokra használták, a világiakra nem vetett adókkal terhelték,** az egyháziak várainak kapitányait a királyok nevezték ki. Az egyház birtokában levő javakról az országgyűlés többször rendelkezik s trónüresedés esetében, mint Hunyadi János kormányzósága alatt, a kormányzó rendelkezik.

Törvénytárunk számos törvénye intézkedik az egyházi jövedelmek betöltésének módjáról. Megállapítja, hogy csak belföldinek adományozható, hogy hűtlenség esetében elvehető stb. Mindé rendelkezések nem lehetnének érvényesek, ha az egyházi javak tulajdona nem az államé volna.

3. A magyar királyok, sőt Hunyadi János mint kormányzó mindig szabadon nevezték ki a főpapokat, a pápa akaratával az egyház törvényeivel szemben is. Így Mátyás unokaöccsét a 8 éves Hypolitot esztergomi érsekké. Az egyház megadóztatása mindig a magyar törvényeknek megfelelően történt s a pápáknak ez irányú beavatkozását már Róbert Károly is visszautasítja.

4. Az egyházi javak jogi természetét a vele összekötő terhek is élesen visszatükrözik. A legrégebb törvények egyénenként állapít-

* V. ö. Csánki: *Magyarország történeti földrajza* című művének számos helyét.

** Rab P.: i. h. 334. s köv. 1.

ják meg az egyes főpapok katonáinak számát s egy-egy főpapra nagy súllyal nehezedett e kötelesség, mert pl. az esztergomi érsek és egri püspök, az 1435. évi dekrétum szerint, 1000—1000 lovas tartoztak kiállítani. Mátyás halála után a főpapok katonaállítási kötelességét az 1498: XV. t.-c. újra részletesen körülírja s az esztergomi érseket már csak 800 lovas kiállítására kötelezi. Az 1521. évi november 19-iki budai országgyűlés az összes birtokosokat arra kötelezi, hogy jövedelmük felét az ország védelmére adja, az egyháziak emellett bandériumaikat is tartoztak továbbra is kiállítani. Az 1526. évi június 17-iki országgyűlési határozat szerint az egyházak arany és ezüstszereinek feléből pénzt vernek.

I. Ferdinánd 1530-ban lefoglalja a pannonhalmi apátság kincseit, hogy ezek árán Bécsset megerősítse. Az 1504: XXVI. t.-c. és 1555: XV. t.-c. szerint a végvárak megerősítésére az egyházi javak fordítandók. Az 1548: X. t.-c. szerint a végvárak fentartása a püspökök kötelessége. A török háborúk tartama alatt az egyházi javaknak ez a rendeltetése, az ország közjávára való felhasználása soha kérdés tárgyát se képezte, úgyannyira, hogy a török háborúk megszüntével az annyit rettegett szekularizáció eszméjét Kollonics érsek maga vetette fel, s mint helyes, jogos és igazságos elvet ajánlotta a királynak azért, mert az egyházi javakat már nem fordítják eredeti céljaikra. *

5. Az egyházi javak tulajdonjogát, s azt, hogy az egyháziak jövedelmének megállapítása királyi, tehát állami jog, megvilágítja az a sok rendelkezés, mellyel a főpapok jövedelmének bizonyos összegben felüli részét a köz javára lefoglalják. Így Mária Terézia megállapítja, hogy az érsek 75.000, a püspökök 20.000 frton felüli jövedelmüket részben a vallás-, a tanulmányi alapba, részben várerődítésekbe tartoztak befizetni.

6. A megszűnt egyházi tisztségek és szerzetes rendek javainak hova fordítása iránt a király intézkedik, mint ezt Mária Terézia és II. József intézkedései bizonyítják.

7. Az egyházi tisztségek üresedése esetében a javadalmak jövedelme mindig a királyi kincstárba folytak, s csak I. Ferenc József utalta a vallásalapba.

8. A királyok szabadon hasítottak ki a meglevő javadalmakból újakat s alapítottak újabb egyházi tisztségek részére belőlük javadalmakat.

* Rab P. *A szekularizáció, az udvar s a pápa a XVII. század végén.* (Szocializmus II. évf. 13. sz.)

9. A király kinevezte főpap egyházi megerősítés nélkül is élvezetébe lép a javadalomnak.

Az előadottakból kétségtelen, hogy az egyházinak nevezett birtokok Magyarországon az államnak s nem az egyháznak tulajdonai, épen azért az állam e birtokokat csak úgy adhatja át az egyháznak, ha erről az óriási vagyronról lemond. Az a kérdés, hogy ez szabad-e s kérdés, hogy szabad-e ezt az országgyűlésnek akár egyenesen, akár a tulajdonképeni kérdés megkerülésével megtennie . . . ?

Ágoston Péter.

